Περιεχόμενα

Εισαγωγικό σημείωμα στην ελληνική έκδοση *xvii*

Πρόλογος *xix*

Ευχαριστίες *xxiii*

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ: **Θεμέλια** *1*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: **Μεσαιωνικά κληροδοτήματα και μετασχηματιστικές ανακαλύψεις** *2*

Μεσαιωνικές συνέχειες *3*
Ο κατακερματισμός της Ευρώπης *3*
Σταυροδρόμια πολιτισμών *5*
Η δομή της κοινωνίας *6*
Φεουδαρχία *7*
Μια οικονομία αυτοσυντήρησης *8*
Θρησκεία και λαϊκός πολιτισμός *10*

Η ανάδυση της πρώιμης νεότερης Ευρώπης *11*
Ένας αυξανόμενος πληθυσμός *12*
Μια αναπτυσσόμενη οικονομία *14*
Η εξέλιξη των πόλεων *15*
Δημοτικές ελευθερίες *16*
Η ανάδυση των κυρίαρχων κρατών *16*
Αναπτύσσοντας κρατικές δομές *19*
Τα όρια της κρατικής εξουσίας *20*

Μετασχηματιστικές ανακαλύψεις *21*
Πυρίτιδα, στρατεύματα και πολεμικές επιχειρήσεις *21*
Η τυπογραφία και η δύναμη του έντυπου λόγου *22*
Εξερεύνηση και κατάκτηση στον Νέο Κόσμο: οι ρίζες της ευρωπαϊκής αυτοκρατορίας *23*

Συμπέρασμα *28*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: **Η Αναγέννηση** *31*

Οι πόλεις-κράτη της Ιταλικής Χερσονήσου *31*
Ακμάζουσες οικονομίες *32*
Κοινωνική δομή *34*
Η πολιτική ζωή της Αναγέννησης *34*
Φλωρεντία: ανατομία μιας αναγεννησιακής πόλης *37*

Ένας δυναμικός πολιτισμός *38*
Η επανανακάλυψη της κλασικής παιδείας *38*
Από τον σχολαστικισμό στον ουμανισμό *39*
Αναγέννηση και θρησκεία *40*
Ο άνδρας και η γυναίκα της Αναγέννησης *40*

Η τέχνη της Αναγέννησης *42*
Αρχιτεκτονική *42*
Μαικήνες και τέχνες *43*
Αναγεννησιακοί καλλιτέχνες *44*
Ζωγραφική και γλυπτική *45*
Η τεχνοτροπία της Ύστερης Αναγέννησης *47*

Το τέλος της Αναγέννησης *48*
Ξενική εισβολή *48*
Οικονομική συρρίκνωση *50*
Ο Μακιαβέλι *51*
Η παρακμή των πόλεων-κρατών *52*
Ευρύτερος αντίκτυπος *53*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: **Οι δύο Μεταρρυθμίσεις** *55*

Η Βόρεια Αναγέννηση *56*
Τέχνη και ουμανισμός του Βορρά *56*
Η ουμανιστική κριτική στην Εκκλησία από τον Έρασμο *58*

Οι απαρχές της Μεταρρύθμισης *58*
Το Μεγάλο Σχίσμα (1378-1417) *59*
Αιρετικά και πνευματικά κινήματα *60*
Η αμφισβήτηση της παπικής εξουσίας από τον συνοδισμό *61*
Κληρικοί: καταχρηστικές πρακτικές και συγχωροχάρτια *62*
Μαρτίνος Λούθηρος *63*

Το κοινωνικό υπόβαθρο της Μεταρρύθμισης στα γερμανικά κράτη *65*
Αστικά μεταρρυθμιστικά κέντρα *65*

Η διαδικασία της Μεταρρύθμισης *66*
Ο Πόλεμος των χωρικών *67*

Η εξάπλωση της Μεταρρύθμισης *68*
Εσωτερικές διχογνωμίες στον χριστιανικό κόσμο *68*
Ο Κάρολος Ε΄ και οι προτεστάντες *69*
Η Ειρήνη της Αυγούστας *70*

Η Μεταρρύθμιση στην Ελβετία και τη Γαλλία *70*
Ο Ζβίγγλιος και η Μεταρρύθμιση *70*
Ριζοσπάστες μεταρρυθμιστές *72*
Ο Ιωάννης Καλβίνος και η Μεταρρύθμιση *74*
Καλβινιστικές μεταστροφές *76*

Η αγγλική Μεταρρύθμιση *76*
Ο Ερρίκος Η΄ και η ρήξη με τη Ρώμη *77*
Ο απόηχος της ρήξης με τη Ρώμη *78*

Η Καθολική Μεταρρύθμιση *78*
Οπισθοχωρώντας προς τον δογματισμό *78*
Ο Ιγνάτιος Λογιόλα και οι ιησουίτες *79*
Η Σύνοδος του Τρέντο *80*
Τακτοποιώντας τα του οίκου της *80*

Ο πολιτισμός στα χρόνια των δύο Μεταρρυθμίσεων *81*
Η κουλτούρα του έντυπου λόγου *81*
Στοιχειώδης εκπαίδευση και αλφαβητισμός *81*
Καθιερωμένες ιεροτελεστίες και γιορτές *82*
Ο ρόλος των γυναικών στη Μεταρρύθμιση *82*
Η τεχνοτροπία του μπαρόκ *84*

Η κληρονομιά των δύο Μεταρρυθμίσεων *84*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: **Οι θρησκευτικοί πόλεμοι *88***

Οι θρησκευτικοί πόλεμοι στη Γαλλία του 16ου αιώνα *89*
Η ισχυροποίηση της γαλλικής μοναρχίας *89*
Οικονομική κρίση *89*
Οι Γάλλοι καλβινιστές και η κρίση του γαλλικού κράτους *90*
Ο Ερρίκος της Ναβάρρας *93*
Διαμορφώσεις κρατών *98*
Ο Λουδοβίκος ΙΓ΄ και οι ρίζες της απολυταρχίας *99*

Ο Τριακονταετής Πόλεμος (1618-1648) *101*
Φατριασμός και Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία *101*
Οι αιτίες του Τριακονταετούς Πολέμου *102*
Ανάφλεξη στη Βοημία *103*
Η εξάπλωση της σύγκρουσης *105*
Η δανική περίοδος *105*
Το σουηδικό ιντερλούδιο *107*
Οι στρατοί του Τριακονταετούς Πολέμου *108*
Θρησκευτικοί πόλεμοι και δυναστικές διαμάχες (1635-1648) *109*
Η Συνθήκη της Βεστφαλίας (1648) *110*

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ: Διαμορφώσεις κρατών *115*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: **Η ανάδυση της ατλαντικής οικονομίας: Ισπανία και Αγγλία *116***

Οικονομική επέκταση *116*
Η ενίσχυση της αγροτικής παραγωγικότητας *117*
Η εξάπλωση του εμπορίου *117*
Η παγκόσμια οικονομία *118*
Η επανάσταση των τιμών και η ύφεση *119*

Η άνοδος της Ισπανίας *119*
Συγκεντρωτισμός και ισπανική μοναρχία *120*
Η ισπανική οικονομία *121*
Η επέκταση της ισπανικής αυτοκρατορίας *122*
Η εποχή του Φιλίππου Β΄ *124*

Η άνοδος της Αγγλίας *125*
Ο Οίκος των Τυδώρ *125*
Θρησκευτικός διακανονισμός και συγκρούσεις στα χρόνια της Ελισάβετ Α΄ *128*
Το κράτος της Ελισάβετ *130*
Δημογραφική και οικονομική ανάπτυξη *131*
Η αγγλική κοινωνία στα χρόνια των Τυδώρ *133*
Το αίτημα για δημόσια τάξη *134*
Το ελισαβετιανό θέατρο *135*
Μια αναδυόμενη εμπορική αυτοκρατορία *135*

Η παρακμή της Ισπανίας *137*
Η ολλανδική επανάσταση *137*
Η ισπανική οικονομική συρρίκνωση *139*
Μια εξαντλημένη αυτοκρατορία *140*

Συμπέρασμα *142*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: **Η Αγγλία και η Δημοκρατία της Ολλανδίας κατά τον 17ο αιώνα *145***

Διαμάχες στην Αγγλία των Στούαρτ *145*
Η αντιπαράθεση του Ιακώβου Α΄ με το κοινοβούλιο *146*

Θρησκευτικές διαιρέσεις *147*
Ο Κάρολος Α΄ και η ρήξη με το κοινοβούλιο *148*

Ο Αγγλικός Εμφύλιος Πόλεμος *149*
Η πορεία προς τη σύγκρουση *150*
Επιλογές στρατοπέδων *151*
Ο Όλιβερ Κρόμγουελ και ο Νέος Πρότυπος Στρατός *152*
Ενδοκοινοβουλευτικές αντιπαραθέσεις *153*
Ριζοσπάστες *153*
Η νίκη του κοινοβουλίου *154*
Η πουριτανική δημοκρατία και η Αποκατάσταση *155*

Η Ένδοξη Επανάσταση *156*
Οι θρησκευτικές επιδιώξεις των Στούαρτ *157*

Ο «προτεσταντικός άνεμος» *158*
Η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων *159*

Η χρυσή εποχή της Δημοκρατίας της Ολλανδίας *160*
Η διάρθρωση του ολλανδικού κράτους *160*
Αναπτυσσόμενη οικονομία *162*
Ανεκτικότητα και ευημερία *163*
Ο ολλανδικός πολιτισμός του 17ου αιώνα *164*

Η παρακμή της Δημοκρατίας της Ολλανδίας *165*

Συμπέρασμα *167*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: **Η εποχή του απολυταρχισμού (1650-1720) *169***

Θεωρίες απολυταρχισμού *170*

Ο χαρακτήρας της απολυταρχίας *171*
Μονάρχες και ευγενείς *171*
Επεκτείνοντας τις κρατικές δομές *172*
Απολυταρχισμός και πολεμικές επιχειρήσεις *173*
Απολυταρχισμός και θρησκεία *174*
Ο μνημειαλισμός στην τέχνη και την αρχιτεκτονική *175*
Ο απολυταρχισμός στη Γαλλία *175*
Η Σφενδόνη: τιθασεύοντας τους «υπερβολικά ισχυρούς υπηκόους» *175*
Ο μερκαντιλισμός στα χρόνια του Λουδοβίκου ΙΔ΄ *177*
Ο απόλυτος ηγεμόνας Λουδοβίκος ΙΔ΄ *178*
Ο Λουδοβίκος ΙΔ΄ στις Βερσαλλίες *179*
Ο κατατρεγμός των θρησκευτικών μειονοτήτων από τον Λουδοβίκο ΙΔ΄ *180*
Τα όρια του γαλλικού απολυταρχισμού *181*

Η ισορροπία της ισχύος *182*
Οι απαρχές του διεθνούς δικαίου *182*

Η Μοναρχία των Αψβούργων στην πρώιμη νεότερη Ευρώπη *182*

Η άνοδος της Πρωσίας στην πρώιμη νεότερη Ευρώπη *185*

Η Ρωσική και η Σουηδική Αυτοκρατορία *187*
Η επέκταση της Μοσχοβίας *188*
Ο Μέγας Πέτρος στρέφεται προς τη Δύση *189*
Η αντίπαλη Σουηδική Αυτοκρατορία *194*

Η Κοινοπολιτεία Πολωνίας-Λιθουανίας *194*

Οι δυναστικοί πόλεμοι του Λουδοβίκου ΙΔ΄ *195*

Το νεότερο κράτος *198*

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ: **Νέοι πολιτισμικοί και πολιτικοί ορίζοντες *201***

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8: **Η νέα φιλοσοφία της επιστήμης *202***

Αλλάζοντας τις θεωρήσεις για το σύμπαν *203*
Αρχαία και μεσαιωνική επιστήμη *203*
Ο Κοπέρνικος αμφισβητεί την αριστοτελική θεωρία για το σύμπαν *204*
Οι παγκόσμιοι νόμοι του ανθρώπινου σώματος *205*
Ο Μπράχε και ο Κέπλερ εξερευνούν τους ουρανούς *206*
Ο Φράνσις Μπέικον και η επιστημονική μέθοδος *207*
Ο Γαλιλαίος και η δίκη της επιστήμης *207*

Καρτέσιος και Νεύτων: ανταγωνιστικές θεωρίες επιστημονικής γνώσης *208*
Καρτέσιος και αφαιρετικός συλλογισμός *209*
Η νευτώνεια σύνθεση *209*

Η κουλτούρα της επιστήμης *211*
Η διάδοση της επιστημονικής μεθόδου *211*
Οι γυναίκες και ο αναδυόμενος πολιτισμός της επιστήμης *213*
Επιστημονικές ακαδημίες *213*
Οι εφαρμογές της επιστήμης *214*
Επιστήμη και θρησκεία *214*

Οι συνέπειες της επιστημονικής επανάστασης *217*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9: **Η σκέψη του Διαφωτισμού και η δημοκρατία των γραμμάτων *219***

Πεφωτισμένες ιδέες *219*
Διανοητικές επιρροές στη σκέψη του Διαφωτισμού *220*
Η δημοκρατία των ιδεών *221*
Ο Μοντεσκιέ *222*
Ο Βολταίρος *223*
Ο Ντιντερό *224*
Ο Ρουσσώ *225*

Η διάχυση και η εξέλιξη του Διαφωτισμού *227*
Ενθουσιασμός και σκεπτικισμός περί θρησκείας *227*
Η επέκταση της πολιτιστικής βάσης *228*
Οι τέχνες *229*
Η μουσική *230*
Η διάδοση των ιδεών του Διαφωτισμού *231*

Πεφωτισμένη δεσποτεία *232*
Η νομική μεταρρύθμιση *232*
Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση *233*
Θρησκευτική ανεκτικότητα *233*
Ο Φρειδερίκος Β΄ της Πρωσίας *235*
Αγροτικές μεταρρυθμίσεις *236*

Ρεύματα του Ύστερου Διαφωτισμού *237*
Διαφωτισμός και οικονομική ελευθερία *237*
Ο γερμανικός ιδεαλισμός *238*
Διαφωτισμός και κοινή γνώμη *239*
Απαγορευμένες εκδόσεις και υπονόμευση της εξουσίας *239*

Η κληρονομιά του Διαφωτισμού *240*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10: **Οι οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές του 18ου αιώνα** *243*

Η κοινωνική διαστρωμάτωση *244*
Οι ευγενείς *244*
Η ελίτ των γαιοκτημόνων της Βρετανίας *245*
Ο κλήρος *246*
Το «μεσαίο είδος» *247*
Οι αγρότες *247*

Οι απαρχές της Βιομηχανικής Επανάστασης *249*
Γεωργική στασιμότητα και ανάπτυξη *250*
Δημογραφική ανάπτυξη *252*
Μεταποίηση: συντεχνίες και εγχώρια βιομηχανία *254*
Εφευρέσεις *255*
Η ανάπτυξη της βρετανικής οικονομίας *256*
Η ανάπτυξη των ευρωπαϊκών οικονομιών *258*

Κοινωνικές αλλαγές *258*
Η ανάπτυξη πόλεων και κωμοπόλεων *258*
Κοινωνική κινητικότητα εντός της ελίτ *261*
Η αβέβαιη κατάσταση των φτωχότερων στρωμάτων *262*

Κοινωνικός έλεγχος *263*
Η προστασία της ιδιοκτησίας στη Βρετανία *264*
Υποταγή και κοινωνικός έλεγχος *264*

Ένας αιώνας αντιθέσεων *265*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11: **Οι δυναστικές αντιπαλότητες και το πολιτικό σκηνικό του 18ου αιώνα** *268*

Το κρατικό σύστημα του 18ου αιώνα *269*
Παγκόσμιες αντιπαλότητες *269*
Αννοβεριανοί και Στούαρτ στη Μεγάλη Βρετανία *271*
Η Πρωσο-αυστριακή δυναστική διαμάχη στην Κεντρική Ευρώπη *272*

Συγκρούσεις μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων *273*
Ο Πόλεμος της Αυστριακής Διαδοχής *273*
Ο Επταετής Πόλεμος *275*
Στρατοί και στρατηγικές τους κατά τον 18ο αιώνα *278*
Ναυτικές δυνάμεις *280*

Πολιτική αλλαγή στη Μεγάλη Βρετανία *280*
Η διεύρυνση της κεντρικής κυβέρνησης στη Βρετανία *281*
Ο ρόλος της Βουλής των Κοινοτήτων *283*
Η ανάπτυξη της πολιτικής των κομμάτων στη δεκαετία του 1760: Ουίγοι και Τόρηδες *283*
Η άνοδος του βρετανικού εθνικισμού *285*

Αμφισβητήσεις της κατεστημένης εξουσίας *286*
Βρετανοί ριζοσπάστες *286*
Αμερικανοί επαναστάτες *287*
Τα παρλαμέντα και η γαλλική μοναρχία *290*
Άλλα μεταρρυθμιστικά κινήματα *293*

Παρακμάζουσα ισχύς και κράτη υπό εξαφάνιση: η Οθωμανική Αυτοκρατορία και η Πολωνία *294*
Η παρακμή της Οθωμανικής ισχύος στην Ευρώπη *295*
Οι Διαμελισμοί της Πολωνίας *296*

Συμπέρασμα *299*

ΤΕΤΑΡΤΟ ΜΕΡΟΣ: Η Επαναστατική Ευρώπη (1789-1850) *301*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12: **Η Γαλλική Επανάσταση** *303*

Το παλαιό καθεστώς σε κρίση *304*
Μακροπρόθεσμα αίτια της Γαλλικής Επανάστασης *304*
Η δημοσιονομική κρίση *305*

Το ξέσπασμα της Επανάστασης *307*
Η σύγκληση των Γενικών Τάξεων *307*
Η έφοδος στη Βαστίλλη *310*
Ο μεγάλος φόβος και η Νύχτα της 4ης Αυγούστου *311*

Η εδραίωση της Επανάστασης *311*
Η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη *312*
«Ο φούρναρης, η γυναίκα του και το αγοράκι του» *312*
Μεταρρυθμίζοντας την Εκκλησία και τον κλήρο *313*
Οι μεταρρυθμίσεις του 1791 *314*
Αντίσταση και επανάσταση *317*
Η φυγή στη Βαρέν *318*

Πόλεμος και Δεύτερη Επανάσταση *318*
Οι αντιδράσεις για τη Γαλλική Επανάσταση στην Ευρώπη *319*
Μια Δεύτερη Επανάσταση *320*
Αντεπανάσταση *323*
Η τρομοκρατία *323*

Τα τελικά στάδια της Επανάστασης *327*
Θερμιδώρ *327*

Το Διευθυντήριο: κοινωνία και πολιτική *327*
Γενικευμένη αστάθεια *328*
Η 18η Μπρυμαίρ *330*

Απόψεις για τη Γαλλική Επανάσταση *330*
Ο ευρωπαϊκός αντίκτυπος της Επανάστασης *330*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 13: **Ο Ναπολέων και η Ευρώπη 333**

Η άνοδος του Ναπολέοντα στην εξουσία *333*
Ο νεαρός Βοναπάρτης *334*
Ο Ναπολέων και η Επανάσταση *334*

Παγίωση της εξουσίας *335*
Η εδραίωση της Υπατείας *336*
Το Κονκορδάτο *336*
Οι ηγετικές ικανότητες του Ναπολέοντα *337*
Πόλεμοι κατάκτησης και αυτοκρατορίας *338*
Ο Κορσικανός πολεμιστής *342*

Τα θεμέλια της Γαλλικής Αυτοκρατορίας *343*
Θεσμικά θεμέλια: ο αυτοκρατορικός συγκεντρωτισμός *344*
Νομικά θεμέλια: ο Ναπολεόντειος Κώδικας *344*
Κοινωνικά θεμέλια: η αυτοκρατορική ιεραρχία *345*

Αντιστροφή του κλίματος για τον Ναπολέοντα *346*
Το Ηπειρωτικό Σύστημα *346*
Ο Πόλεμος της Ιβηρικής χερσονήσου *347*
Εθνικιστικά ξεσπάσματα στη ναπολεόντεια Ευρώπη *348*
Στρατιωτικές μεταρρυθμίσεις στην Πρωσία και την Αυστρία *349*
Η παρακμή της Αυτοκρατορίας και η ρωσική εισβολή *350*
Η συντριβή του Ναπολέοντα *351*

Μοναρχική Παλινόρθωση και επιστροφή του Ναπολέοντα *352*
Η Παλινόρθωση των Βουρβόνων *352*
Οι 100 Ημέρες *353*

Το κληροδότημα του Ναπολέοντα *354*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 14: **Η Βιομηχανική Επανάσταση *357***

Προϋποθέσεις μετασχηματισμού *358*
Δημογραφική έκρηξη *358*
Η διευρυνόμενη γεωργική βάση *360*
Τρένα και ατμόπλοια *361*

Ποικιλόμορφες εθνικές βιομηχανικές εμπειρίες *362*
Στην πρώτη γραμμή: η εποχή του εκμηχανισμού στη Βρετανία *364*
Εκβιομηχάνιση στη Γαλλία *364*
Εκβιομηχάνιση στα γερμανικά κράτη *365*
Περιορισμένη εκβιομηχάνιση στη Νότια και Ανατολική Ευρώπη *366*

Οι μεσαίες τάξεις *367*
Η ποικιλομορφία των μεσαίων τάξεων *367*
Επιχειρηματικό ιδεώδες και κοινωνική κινητικότητα *368*
Ανερχόμενα επαγγέλματα *369*

Η κοσμοθεωρία των μεσαίων τάξεων *369*
Γάμος και οικογένεια *369*
Διακριτά πεδία και η λατρεία της οικιακής ζωής *370*
Κουλτούρα ανέσεων *371*
Εκπαίδευση *372*
Θρησκεία *373*

Οι ασάφειες του φιλελευθερισμού: ο βολονταρισμός ενάντια στην κρατική παρέμβαση *373*

Ο αντίκτυπος της Βιομηχανικής Επανάστασης *375*
Εξελίξεις στη γεωργία και τη γαιοκτησία *375*
Αστικοποίηση *376*
Μεταναστεύσεις *378*

Βιομηχανική εργασία και εργάτες *379*
Γυναίκες και οικογένειες στη βιομηχανική εποχή *379*
Παιδική εργασία *380*
Εργάτες και φτωχοί *381*
Ταξική συνείδηση *382*
Εργατικές ενώσεις και κοινωνική διαμαρτυρία *384*

Οι απαρχές του ευρωπαϊκού σοσιαλισμού *385*
Ουτοπικοί σοσιαλιστές *385*
Πρακτικοί σοσιαλιστές *386*
Ο Καρλ Μαρξ και οι ρίζες του «Επιστημονικού Σοσιαλισμού» *387*

Συμπέρασμα *388*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 15: **Φιλελεύθερες προκλήσεις στην Ευρώπη της Παλινόρθωσης *391***

Ο μετά τον Ναπολέοντα διακανονισμός *392*
Η Συνθήκη του Παρισιού *392*
Διπλωματικοί ελιγμοί στο Συνέδριο της Βιέννης *392*
Το Σύστημα του Συνεδρίου *393*
Η Ευρωπαϊκή Συμφωνία *396*

Η Ευρώπη της Παλινόρθωσης *396*
Η αποκατάσταση μοναρχών, ευγενών και κληρικών *396*
Η συντηρητική ιδεολογία *397*

Φιλελευθερισμός *398*
Φιλελεύθεροι και πολιτική *398*

Laissez-faire *399*

Ρομαντισμός *400*
Συντηρητικές ρίζες *400*
Ρομαντική λογοτεχνία και ζωγραφική *400*
Ρομαντική μουσική *401*

Επαναστατικές αναταραχές *402*
Φιλελεύθερες εξεγέρσεις σε Ισπανία, Πορτογαλία και Ιταλία *402*
Ταραχές στη Γερμανία *403*
Ρήγματα στο Συνέδριο της Ευρώπης: η Ελληνική Επανάσταση *404*
Η εξέγερση των Δεκεμβριστών στη Ρωσία *405*
Γαλλία: η Παλινόρθωση των Βουρβόνων και η Επανάσταση του 1830 *406*

Άλλες φιλελεύθερες ανατροπές της παλαιάς τάξης *409*
Η ανεξαρτησία του Βελγίου *409*
Φιλελεύθερα επιτεύγματα στην Ελβετία *409*

Εθνικοαπελευθερωτικοί οραματισμοί *411*
Επανάσταση στην Πολωνία *411*
Εξεγέρσεις σε Ιταλία και Ισπανία *411*
Ο γερμανικός εθνικισμός στην Κεντρική Ευρώπη *412*

Κρίση και συμβιβασμός στη Μεγάλη Βρετανία *413*
Θρησκευτική και εκλογική μεταρρύθμιση *414*
Ο Μεταρρυθμιστικός Νόμος του 1832 *415*
Ο Χαρτισμός και η απόσυρση των Νόμων περί Σιτηρών *416*

Συμπέρασμα *417*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 16: **Οι Επαναστάσεις του 1848 *420***

Επαναστατική κινητοποίηση *422*
Η Φεβρουαριανή Επανάσταση στη Γαλλία *422*
Επανάσταση στα γερμανικά κράτη *424*
Επανάσταση στα εδάφη των Αψβούργων *425*
Επανάσταση στα ιταλικά κράτη *427*

Η απατηλή αναζήτηση της επαναστατικής συναίνεσης *429*
Κρίση στη Γαλλία *429*
Το Κοινοβούλιο της Φραγκφούρτης *429*

Αντεπανάσταση *432*
Η αντεπανάσταση στην Αψβουργική Κεντρική Ευρώπη *432*
Η αντιπαλότητα Πρωσίας-Αυστρίας *434*
Η αντεπανάσταση στα ιταλικά κράτη *435*
Η αγωνία της Δεύτερης Γαλλικής Δημοκρατίας *436*

Το κληροδότημα του 1848 *437*

ΠΕΜΠΤΟ ΜΕΡΟΣ: **Η εποχή της πολιτικής των μαζών *441***

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 17: **Η εποχή της εθνικής ενοποίησης *443***

Η πολιτική ενοποίηση της Ιταλίας *443*
Η ηγεσία της ιταλικής ενοποίησης *444*
Συμμαχίες και εχθροπραξίες για την επέκταση της ιταλικής ενοποίησης *445*
Ο Γκαριμπάλντι και η απελευθέρωση της Νότιας Ιταλίας *446*
Η ενωμένη Ιταλία *448*
Τα όρια της ενοποίησης *448*
Η ιταλική πολιτική σκηνή *449*
Η άνοδος του ιταλικού εθνικισμού *450*

Η ενοποίηση της Γερμανίας *450*
Ο Γουλιέλμος Α΄, ο Μπίσμαρκ και η επίλυση της συνταγματικής κρίσης *451*
Συμμαχίες και εχθροπραξίες για την εγκαθίδρυση πρωσικής ηγεσίας *453*
Η Βόρεια Γερμανική Συνομοσπονδία *455*
Ο Γαλλο-πρωσικός πόλεμος και η γερμανική ενοποίηση *456*
Εθνικιστικά εναντίον διεθνιστικών κινημάτων *457*
Ο Γουλιέλμος Β΄ και ο γερμανικός εθνικισμός *458*

Εθνικές αφυπνίσεις στα εδάφη των Αψβούργων *459*
Ποικιλομορφία και συνοχή στην Αυτοκρατορία των Αψβούργων *459*
Καταστολή του εθνικισμού στην Αυτοκρατορία των Αψβούργων *461*
Πολιτική κρίση και καταστροφικές εξωτερικές πολιτικές *462*
Εγκαθίδρυση της Διπλής Μοναρχίας *463*
Εθνικές εντάσεις και εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα στο πλαίσιο της Διπλής Μοναρχίας *463*

Συμπέρασμα *464*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 18: **Τρεις δυνάμεις στην εποχή του φιλελευθερισμού: κοινοβουλευτική Βρετανία, τσαρική Ρωσία και δημοκρατική Γαλλία *467***

Ο Κριμαϊκός Πόλεμος *468*

Η Βικτωριανή Βρετανία *470*
Η βικτωριανή συναίνεση *470*
Η πολιτική ζωή στη Βικτωριανή Βρετανία *471*
Ο Μεταρρυθμιστικός Νόμος του 1867 *473*
Άλλες βικτωριανές μεταρρυθμίσεις *474*

Η πολιτική των μαζών καταφθάνει στη Βρετανία *475*
Ιρλανδική Αυτοδιάθεση *476*
Νέα δεδομένα στη βρετανική πολιτική ζωή *476*

Η τσαρική Ρωσία *479*
Ενδείξεις μεταρρύθμισης στη Ρωσία *479*
Η χειραφέτηση των δουλοπάροικων *481*
Η επέκταση της Ρωσικής Αυτοκρατορίας *483*
Μηδενιστές και λαϊκιστές *485*
Η αυτοκρατορία του Αλέξανδρου Γ΄ *486*
Αναταραχή, μεταρρύθμιση και επανάσταση *487*
Ο Λένιν και οι μπολσεβίκοι *488*
Ο Ρωσο-ιαπωνικός πόλεμος (1904-1905) *489*
Η Επανάσταση του 1905 *490*

Γαλλία: Δεύτερη Αυτοκρατορία και Τρίτη Δημοκρατία *492*
Η αυταρχική αυτοκρατορία *493*
Οικονομική ανάπτυξη *493*
Η «φιλελεύθερη αυτοκρατορία» *494*
Ο Γαλλο-πρωσικός πόλεμος και η πολιορκία του Παρισιού *495*
Η Παρισινή Κομμούνα *496*

Η δημοκρατική Γαλλία *497*
Μοναρχικοί και δημοκρατικοί *497*
Η Τρίτη Δημοκρατία *498*
Ο στρατηγός Μπουλανζέ και ο λοχαγός Ντρέιφους *498*
Η ριζοσπαστική δημοκρατία *500*

Συμπέρασμα *501*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 19: **Ταχεία εκβιομηχάνιση και προκλήσεις (1870-1914) *504***

Η Δεύτερη Βιομηχανική Επανάσταση *505*
Νέα τεχνολογία και επιστημονικές ανακαλύψεις *505*
Ηλεκτρικές και χημικές επαναστάσεις *506*
Τοπικές ιδιαιτερότητες *507*
Ταξίδια και επικοινωνίες *509*
Πρόσθετες επιστημονικές ανακαλύψεις: «Ένα απεριόριστο μέλλον» και οι αβεβαιότητές του *512*

Κοινωνική αλλαγή *513*
Δημογραφική έκρηξη *513*
Βελτίωση του βιοτικού επιπέδου *515*
Μετανάστευση και ξενιτεμός *515*
Ο μεταβαλλόμενος κόσμος της εργασίας *517*
Εκβιομηχάνιση και οικογένεια της εργατικής τάξης *517*
Δραστήριες πόλεις *518*
Κοινωνική κινητικότητα *521*

Πολιτισμικές αλλαγές: εκπαίδευση και θρησκεία *522*
Εκπαίδευση *523*
Η εξασθένηση της επιρροής της θρησκείας *524*

Η καταναλωτική έκρηξη *525*
Ο νέος ελεύθερος χρόνος *526*
Αθλητισμός και κοινωνία των μαζών *526*

Συμπέρασμα *527*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 20: **Πολιτικές και πολιτισμικές εξελίξεις σε έναν γοργά μεταβαλλόμενο κόσμο *530***

Κρατική κοινωνική μεταρρύθμιση *530*
Το συνδικαλιστικό κίνημα *532*
Οι σοσιαλιστές *533*
Ο χριστιανικός σοσιαλισμός *536*
Οι αναρχικοί *536*
Οι συνδικαλιστές *538*
Το ζήτημα των δικαιωμάτων των γυναικών *538*

Πολιτισμικές ζυμώσεις *539*
Ρεαλισμός *540*
Ιμπρεσιονισμός *542*
Η ανάλυση των θεωρητικών της βιομηχανικής κοινωνίας *543*
Ο εναγκαλισμός του Νίτσε με τον ανορθολογισμό *545*
Ο Φρόιντ και η μελέτη του ανορθολογικού *545*
Πρωτοποριακοί καλλιτέχνες και συγγραφείς και οι επιταχυνόμενοι ρυθμοί της σύγχρονης ζωής *546*
Η ρήξη της πρωτοπορίας με τον ορθολογισμό *547*

Συμπέρασμα *550*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 21: **Η εποχή του ευρωπαϊκού ιμπεριαλισμού *553***

Από την αποικιοκρατία στον ιμπεριαλισμό *554*
Το αποικιοκρατικό κληροδότημα *554*

Ο «νέος ιμπεριαλισμός» και η διαμάχη για την Αφρική *555*
Η αυτοκρατορική αντιπαλότητα Γαλλίας και Βρετανίας *557*
Η ανάδειξη Γερμανίας και Ιταλίας σε αυτοκρατορικές δυνάμεις *559*
Αδιέξοδο στο Σουδάν: το επεισόδιο της Φασόντα *561*
Οι Βρετανοί στη Νότια Αφρική και ο Πόλεμος των Μπόερς *562*

Οι ευρωπαϊκές δυνάμεις στην Ασία *564*
Ινδία, Νοτιοανατολική Ασία και Κίνα *564*
Ιαπωνία και Κίνα: αντιθετικές εμπειρίες *567*
Οι ΗΠΑ στην Ασία *568*

Η υποταγή των αυτοχθόνων λαών *568*
Κοινωνικός δαρβινισμός *569*
Αυτοκρατορική τεχνολογική υπεροχή και επιβολή στους αυτόχθονες *571*

Αυτοκρατορικές οικονομίες *572*
Αποικιοκρατικές διοικήσεις *573*

Αποτίμηση των στόχων του ευρωπαϊκού ιμπεριαλισμού *576*
Η «αποστολή εκπολιτισμού» *576*
Η οικονομική λογική *577*
Ιμπεριαλισμός και εθνικισμός *579*

Συμπέρασμα *580*

ΕΚΤΟ ΜΕΡΟΣ: Κατακλυσμιαίες εξελίξεις *583*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 22: **Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος *585***

Περίπλοκες συμμαχίες *585*
Ασίγαστα μίση *585*
Το συμμαχικό σύστημα *586*
Η Γερμανία κινδυνεύει με περικύκλωση *587*
Γερμανο-βρετανική αντιπαλότητα *589*
Γαλλο-βρετανική επαναπροσέγγιση *590*
Η Πρώτη Μαροκινή Κρίση (1905) *591*

Η Ευρώπη των δύο εξοπλισμένων στρατοπέδων (1905-1914): οι μεγάλες δυνάμεις και οι σύμμαχοί τους *591*
Το βαλκανικό ναρκοπέδιο *592*
Αστάθεια στην Τουρκία *593*
Η Βοσνιακή Κρίση του 1908 *594*
Η Δεύτερη Μαροκινή Κρίση (1911) *595*
Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι *595*

Η τελική κρίση *596*
Δολοφονία στο Σεράγεβο *596*
Το τελεσίγραφο *597*
Το Σχέδιο Σλίφεν *598*
«Ένας υπέροχος μικρός πόλεμος» *599*

Το ξέσπασμα του πολέμου *600*

Η ρευστή φύση του πολέμου *603*
Μάχες στα χαρακώματα *603*
Αναμετρήσεις στον αέρα και τις θάλασσες *604*
Το εσωτερικό μέτωπο σε συνθήκες ολικού πολέμου *605*

Ο πόλεμος μαίνεται αδιάκοπος *607*
Το ανατολικό μέτωπο *607*
Ο πόλεμος στη Μέση Ανατολή, την Αφρική και την Άπω Ανατολή *609*
Ο πόλεμος στις αποικίες και οι αυτόχθονες των αποικιών στην ευρωπαϊκή σύγκρουση *611*
Το δυτικό μέτωπο *613*
Ματαιότητα και αδιέξοδο *614*
Στρατιώτες και άμαχοι *616*

Τα ύστερα στάδια του πολέμου *618*
Οι ΗΠΑ εισέρχονται στον πόλεμο *618*
Η Ρωσία αποσύρεται από τον πόλεμο *620*
Επιθέσεις και ανταρσίες *620*
Η γερμανική Εαρινή Επίθεση *622*
Τα Δεκατέσσερα Σημεία και η ειρήνευση *624*

Ο απόηχος του πολέμου *625*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 23: **Επαναστατική Ρωσία και Σοβιετική Ένωση *629***

Πόλεμος και επανάσταση *629*
Η Ρωσία στον πόλεμο *630*
Η Φεβρουαριανή Επανάσταση *632*
Η προσωρινή κυβέρνηση και το Σοβιέτ του Πέτρογκραντ *634*
Ο στρατός *634*
Η εξάπλωση της επανάστασης *635*
Η επιστροφή του Λένιν *636*
Οι Μέρες του Ιούλη *637*
Η υπόθεση Κορνίλοφ *638*

Η Οκτωβριανή Επανάσταση *638*
Η Συνθήκη του Μπρεστ-Λιτόφσκ *640*

Ο Ρωσικός Εμφύλιος Πόλεμος *641*

Η Σοβιετική Ένωση *643*
Δημοκρατικός συγκεντρωτισμός *644*
Η Νέα Οικονομική Πολιτική *644*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 24: **Η φευγαλέα αναζήτηση της σταθερότητας στη δεκαετία του 1920 *650***

Το τέλος του πολέμου *650*
Επαναστάσεις σε Γερμανία και Ουγγαρία *651*
Η Συνθήκη των Βερσαλλιών *653*
Η ανεξάρτητη Πολωνία *657*
Συμβιβασμοί στην Ανατολική Ευρώπη *658*

Εθνικές και εθνολογικές προκλήσεις *660*
Το εθνικό ζήτημα και τα διάδοχα κράτη *660*
Αποικίες και εθνική υπόσταση *663*
Η Ιρλανδία *665*

Οικονομική και κοινωνική αστάθεια *666*
Κοινωνική αναταραχή *667*
Η Αριστερά και οι απαρχές του κράτους πρόνοιας *669*

Πολιτική αστάθεια *671*
Η εύθραυστη Δημοκρατία της Βαϊμάρης στη Γερμανία *671*
Οι εδραιωμένες δημοκρατίες: Βρετανία και Γαλλία *674*

Καλλιτέχνες και διανοούμενοι στην έρημη γη *675*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 25: **Η Ευρώπη της οικονομικής ύφεσης και των δικτατοριών** ***680***

Οικονομίες σε κρίση ***680***
Η Μεγάλη Ύφεση *680*
Βαθμιαία ευρωπαϊκή οικονομική ανάκαμψη *683*

Η δυναμική του φασισμού ***684***
Ο Μουσολίνι και ο φασισμός στην Ιταλία *687*
Ο Χίτλερ και η άνοδος των ναζί στη Γερμανία *692*
Αυταρχικά κινήματα της Δεξιάς στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη *693*
Ο φασισμός στην Αυστρία *695*
Λαϊκό Μέτωπο εναντίον Ακροδεξιάς στη Γαλλία *695*
Ο φασισμός στις Κάτω Χώρες και τη Βρετανία *697*

Το χιτλερικό Τρίτο Ράιχ ***697***
Η κατάρρευση της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης *697*
Το ναζιστικό κράτος *698*
Το νέο χιτλερικό Ράιχ και οι Εβραίοι *702*
Η εξωτερική πολιτική του Χίτλερ *703*
Φύρερ και ντούτσε *704*
Επαναστρατιωτικοποίηση και επανεξοπλισμός *705*

Η Σοβιετική Ένωση στα χρόνια του Στάλιν ***706***
Πενταετή Σχέδια *706*
Σοβιετικός πολιτισμός *708*
Σταλινικές εκκαθαρίσεις *709*

Ο Ισπανικός Εμφύλιος Πόλεμος ***710***
Κοινωνική και πολιτική αστάθεια *710*
Η αναμέτρηση μεταξύ δημοκρατικών και εθνικιστών *712*

Συμπέρασμα ***714***

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 26: **Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος** ***717***

Η πορεία προς τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ***717***
Ο Άξονας *717*
Γερμανική επιθετικότητα και γαλλο-βρετανικός κατευνασμός *718*
Η ανίερη συμμαχία *722*

Το ξέσπασμα του πολέμου στην Ευρώπη ***722***
Η γερμανική εισβολή στην Πολωνία *723*
Ο «ψευτοπόλεμος» *723*
Ο πόλεμος στον παγωμένο βορρά *724*
Η πτώση της Γαλλίας *725*
Η μάχη της Βρετανίας *727*

Πόλεμος σε όλο τον πλανήτη ***727***
Προπαρασκευή ολοκληρωτικού πολέμου *728*
Οι σύμμαχοι του Χίτλερ *728*
Η γερμανική εισβολή στη Ρωσία *729*
Η επίθεση της Ιαπωνίας στις ΗΠΑ *731*

Η Ευρώπη του Χίτλερ ***733***
Η ναζιστική «νέα ευρωπαϊκή τάξη» *734*
Η «Τελική Λύση» *734*
Σύμπραξη *738*
Αντίσταση *740*
Ενδογερμανική εναντίωση στον Χίτλερ *741*
Η Γερμανία σε άμυνα *742*
Ο πόλεμος στη Βόρεια Αφρική *743*
Η συντριβή του Χίτλερ στη Ρωσία *744*

Η αντιστροφή του κλίματος ***745***
Η μεγάλη Τριπλή Συμμαχία *745*
Η συμμαχική εισβολή στην Ιταλία *747*
Οι Βαλκάνιοι συνοδοιπόροι της Γερμανίας *748*
Η Απόβαση στη Νορμανδία *748*

Η Συμμαχική νίκη ***749***
Η νίκη στην Ευρώπη *750*
Η ήττα της Ιαπωνίας *751*

Συμπέρασμα ***752***

ΕΒΔΟΜΟ ΜΕΡΟΣ: Η μεταπολεμική Ευρώπη ***755***

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 27: **Ξαναχτίζοντας τη διαιρεμένη Ευρώπη** ***757***

Στον απόηχο του ολέθρου ***757***
Η Διάσκεψη του Πότσδαμ *758*
Τα Ηνωμένα Έθνη και οι συμμαχίες του Ψυχρού Πολέμου *760*
Αστάθεια και επαναπατρισμοί *761*
Η τιμωρία των δωσίλογων *762*

Οικονομική ανάκαμψη, ευημερία και συνεργασία ***763***
Οικονομική συνεργασία *766*
Έκρηξη γεννήσεων *766*
Η Πράσινη Επανάσταση *767*
Το κράτος πρόνοιας *768*

Το μεταπολεμικό πολιτικό σκηνικό στη Δύση ***768***

Πολιτικές αναδιατάξεις ***770***
Η διαιρεμένη Γερμανία *770*
Η Ανατολική Ευρώπη υπό σοβιετική σκιά *771*
Η μεταπολεμική Σοβιετική Ένωση και οι δορυφόροι της *772*
Η Σοβιετική Ένωση μετά τον Στάλιν *773*

Αλλάζοντας τρόπους ζωής ***774***
Τα μεταπολεμικά ρεύματα της διανόησης *775*
Κατακτήσεις των γυναικών *776*
Ο καθολικισμός στη μεταπολεμική Ευρώπη *777*
Ένας αστικοποιημένος κόσμος *777*

Βελτίωση του βιοτικού επιπέδου *778*
Πετρέλαιο και παγκόσμια οικονομία *799*

Συμπέρασμα *799*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 28: **Ο Ψυχρός Πόλεμος και το τέλος των ευρωπαϊκών αυτοκρατοριών *782***

Ο Ψυχρός Πόλεμος *782*
Ο Πόλεμος της Κορέας (1950-1953) *783*
Εξελίξεις στην Ανατολική Ευρώπη *784*
Εντάσεις μεταξύ ΕΣΣΔ και Δύσης *785*
Σινο-σοβιετική αντιπαλότητα *787*
Η εποχή Μπρέζνιεφ *788*
Πυρηνικά όπλα και αναμέτρηση υπερδυνάμεων *788*

Αποαποικιοποίηση *789*
Η διάλυση των αποικιών στη Νότια και Νοτιοανατολική Ασία *790*
Βρετανία και Μέση Ανατολή *791*
Η Κρίση της Διώρυγας του Σουέζ *791*
Γαλλική αποαποικιοποίηση *793*
Ο αγώνας για την ανεξαρτησία της Αλγερίας *794*
Αποαποικιοποίηση στην υποσαχάρια Αφρική *796*

Συμπέρασμα *799*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 29: **Δημοκρατικές μεταβάσεις και κατάρρευση του κομμουνισμού *801***

Η πολιτική ρευστότητα στον δυτικό κόσμο *801*
Το φοιτητικό κίνημα αμφισβητεί την γκωλική Γαλλία *802*
Αλλαγές στο δυτικοευρωπαϊκό πολιτικό σκηνικό μετά το *1968* *803*
Η μετάβαση στη δημοκρατία στη Νότια Ευρώπη *807*
Θρησκευτικές και εθνικές συγκρούσεις *808*

Η πτώση του κομμουνισμού *809*
Η αντίσταση στη σοβιετική κυριαρχία *809*
Η εποχή Γκορμπατσόφ *812*
Η μετάβαση στην κοινοβουλευτική διακυβέρνηση σε Πολωνία και Ουγγαρία *815*
Η κατάρρευση του Τείχους του Βερολίνου και του κομμουνισμού στην Ανατολική Γερμανία *816*
Η «βελούδινη επανάσταση» στην Τσεχοσλοβακία *817*
Επαναστατικές διαδικασίες σε Βουλγαρία, Ρουμανία και Αλβανία *818*
Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης *820*
Η διάλυση της Γιουγκοσλαβίας *823*
Προκλήσεις στον μετακομμουνιστικό κόσμο *826*

Συμπέρασμα *828*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 30: **Παγκόσμιες προκλήσεις: ο πόλεμος κατά της τρομοκρατίας και οι αβεβαιότητες μιας νέας εποχής *831***

Η δημιουργία μιας ενιαίας Ευρώπης *831*
Οι απαρχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης *831*
Η δημιουργία μιας ενιαίας αγοράς *833*
Αντιδρώντας σε μια ενιαία ευρωπαϊκή ταυτότητα *834*
Ευρώπη και ΗΠΑ *835*

Η παγκοσμιοποίηση *836*
Αντίθεση στην παγκοσμιοποίηση *836*

Η μαζική μετανάστευση στην Ευρώπη *837*
Η αύξηση των μεταναστευτικών ροών *838*
Περιφερειακές εθνο-πολιτικές εντάσεις *841*

Τρομοκρατία *841*
Ευρωπαϊκές απαντήσεις στην πολιτική των ΗΠΑ *842*
Συνεχιζόμενες συγκρούσεις στη Μέση Ανατολή *843*

Η επιστροφή του δεξιού λαϊκισμού και αυταρχισμού *844*
Πολωνία και Ουγγαρία *844*
Ξενοφοβικός λαϊκισμός σε άλλες περιοχές της Ευρώπης *845*

Η ρωσική πρόκληση *846*

Συμπέρασμα *847*

Βιβλιογραφία *851*

Ευρετήριο ονομάτων *865*

Ευρετήριο όρων *869*

Εισαγωγικό σημείωμα στην ελληνική έκδοση

Η μελέτη και η καταγραφή της ιστορίας της νεότερης Ευρώπης από τα τέλη του Μεσαίωνα έως τις μέρες μας έχουν απορροφήσει μεγάλο μέρος της διεθνούς βιβλιογραφίας, αφού από την ευρωπαϊκή ήπειρο εκκίνησαν ή σε αυτή επικεντρώθηκαν τα περισσότερα φαινόμενα που διαμόρφωσαν την παγκόσμια ιστορία.

Ο John Merriman, ο οποίος κατέχει την έδρα Charles Seymour στο Τμήμα Ιστορίας του Πανεπιστημίου Yale, είναι από τους πλέον ειδικούς μελετητές της Νεότερης Ευρωπαϊκής Ιστορίας, από την περίοδο της Αναγέννησης και μετέπειτα, έχοντας συγγράψει πλήθος σχετικών μελετών και επιστημονικών άρθρων. Μάλιστα, το βιβλίο του *A History of Modern Europe since the Renaissance* εκδόθηκε για πρώτη φορά το 1996 και από τότε έχει γνωρίσει τέσσερις επανεκδόσεις ενώ παράλληλα έχει μεταφραστεί σε διάφορες γλώσσες, μεταξύ των οποίων και στα κινεζικά. Το εν λόγω πόνημα διδάσκεται στα μεγαλύτερα πανεπιστήμια των ΗΠΑ αλλά και σε αντίστοιχα ιδρύματα πολλών άλλων χωρών, δεδομένου ότι είναι γραμμένο με τρόπο τέτοιο, ώστε να αποτελεί ένα εξαίρετο εγχειρίδιο για φοιτητές. Η τέταρτη έκδοση του βιβλίου, του 2019, είναι αισθητά επικαιροποιημένη και περιλαμβάνει τα πλέον πρόσφατα γεγονότα που σχετίζονται με την παγκοσμιοποίηση, τη διεθνή τρομοκρατία, την έκρηξη του προσφυγικού και τη μαζική μετανάστευση, τον λαϊκισμό καθώς και την αναβίωση των εθνικισμών. Η παρούσα έκδοση έχει μεταφραστεί στα ελληνικά και με ιδιαίτερη χαρά την παρουσιάζουμε στην εκπαιδευτική κοινότητα της πατρίδας μας, αλλά και στο ευρύ κοινό.

Οι αφηγηματικές ικανότητες του Merriman καθιστούν το βιβλίο του εύληπτο, κατανοητό και εξόχως γοητευτικό. Επιπλέον, το πλήθος χαρτών και η δομή του, με τη χρήση των πλέον σύγχρονων παιδαγωγικών και διδακτικών εργαλείων, το αναδεικνύουν σε ιδανική επιλογή για τους εκπαιδευτικούς όλων των βαθμίδων της εκπαίδευσης.

Η *Ιστορία της νεότερης Ευρώπης* του Merriman όχι μόνο παρακολουθεί και καταγράφει τις ποικίλες διπλωματικές, πολιτικές και στρατιωτικές εξελίξεις που καθόρισαν την ευρωπαϊκή ήπειρο, αλλά ταυτόχρονα εξετάζει ενδελεχώς τις πολιτισμικές διαδρομές και επιρροές, τις ευρύτατες δημογραφικές ανακατατάξεις καθώς και τις σημαντικές ιδεολογικές μεταβολές που συνέβησαν στην Ευρώπη, σε μια μακρά ιστορική διαδρομή περίπου επτά αιώνων. Με τον τρόπο αυτό, φωτίζει τον ευρωπαϊκό πολιτισμικό πλούτο της Γηραιάς Ηπείρου, αλλά και την αλληλεπίδρασή του με τον υπόλοιπο εξωευρωπαϊκό κόσμο.

Ολοκληρώνοντας την ανάγνωση αυτής της θαυμάσιας μελέτης, ο αναγνώστης θα έχει αποκτήσει μια εποπτεία της νεότερης ευρωπαϊκής ιστορίας. Επιπρόσθετα όμως, όπως ο ίδιος ο Merriman σημειώνει, θα προβληματιστεί, αφού «πέρα από το να εξετάζουμε τους συναρπαστικούς θριάμβους και τις βροντερές τραγωδίες ως οργανικά μέρη της σύγχρονης ευρωπαϊκής ιστορίας, χρειάζεται παράλληλα να κοιτάζουμε κατάματα τις φοβερές προκλήσεις που η ήπειρος και ο κόσμος μας αντιμετωπίζουν σήμερα».

Ιάκωβος Δ. Μιχαηλίδης
Καθηγητής Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας,
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Πρόλογος

Είμαι πολύ χαρούμενος που παρουσιάζω την τέταρτη έκδοση του βιβλίου *Ιστορία της νεότερης Ευρώπης*. Δεν μπορούμε να κατανοήσουμε τα γεγονότα και τις προκλήσεις του παρόντος στην Ευρώπη και αλλού, αν δεν έχουμε κατανοήσει πρώτα το παρελθόν. Ελπίζω ότι οι φοιτητές θα βρουν στο ανά χείρας βιβλίο ένα χρήσιμο εργαλείο για αυτή τη σημαντική προσπάθεια.

Σήμερα, η Ευρώπη αντιμετωπίζει τρεις σοβαρές προκλήσεις: η πρώτη προέκυψε από τη δράση οργανώσεων όπως η Αλ Κάιντα και το Ισλαμικό Κράτος, οι οποίες προκάλεσαν ένα νέο είδος σύγκρουσης, αυτό που γνωρίζουμε πια ως «πόλεμο κατά της τρομοκρατίας». Η δεύτερη σχετίζεται με γεγονότα όπως ο ολέθριος εμφύλιος πόλεμος στη Συρία, η γενικευμένη αστάθεια σε μεγάλο μέρος της Μέσης Ανατολής και σε περιοχές της Αφρικής, καθώς και η έντονη φτώχεια σε αυτές τις δύο ηπείρους, που έχουν προκαλέσει μια συνεχή ροή προσφύγων και μεταναστών που ελπίζουν να φτάσουν στην Ευρώπη για να βρουν μια καλύτερη ζωή. Χιλιάδες άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους στη Μεσόγειο σε αυτή την αγωνιώδη προσπάθεια. Για αιώνες, η Ευρώπη έστελνε κύματα μεταναστών σε άλλα μέρη του κόσμου, ιδιαίτερα στη Βόρεια και τη Νότια Αμερική. Τώρα το μοτίβο έχει αντιστραφεί: πρόσφυγες και μετανάστες, τόσο αυτοί που έφτασαν στα τελευταία χρόνια όσο και εκείνοι που εγκαταστάθηκαν κατά τις προηγούμενες δεκαετίες έχουν συντελέσει στη θρησκευτική και πολιτισμική πολυμορφία των σύγχρονων ευρωπαϊκών κρατών.

Η τρίτη πρόκληση αφορά την ενίσχυση της απήχησης του δεξιού υπερεθνικιστικού λαϊκισμού σε πολλές –αν όχι στις περισσότερες– ευρωπαϊκές χώρες, ένα φαινόμενο που μεταξύ άλλων καλλιεργεί κλίμα εχθρότητας εναντίον προσφύγων και μεταναστών. Το ίδιο, δυστυχώς, ισχύει και για τις Ηνωμένες Πολιτείες, όπου ιδίως μετά την εκλογή του Ντόναλντ Τραμπ ως προέδρου το 2016 υπάρχει εμφανής αναβίωση των ομάδων που ευαγγελίζονται τη λευκή υπεροχή. Οι συσχετισμοί με το ευρωπαϊκό παρελθόν είναι ευδιάκριτοι και σε αυτή την περίπτωση. Σε κάποιο βαθμό, η Ευρώπη φαίνεται να ξαναζεί την ξενοφοβία και τον υπερεθνικισμό των δεκαετιών του 1920 και του 1930, χωρίς, ελπίζουμε, τις ίδιες άκρως καταστροφικές συνέπειες ενός παγκόσμιου πολέμου. Όπως κατέδειξε η παγκόσμια οικονομική κρίση που ξέσπασε το 2008, οι διασυνδέσεις οικονομιών, εθνών και κοινωνιών σε όλο τον κόσμο είναι ευκρινέστερες από ποτέ.

Σήμερα, περισσότερο από κάθε άλλη φορά, η ιστορία της Ευρώπης δεν μπορεί να γίνει κατανοητή αν δεν εστιάσουμε στην αλληλεπίδραση της Ευρώπης με πολιτισμούς του υπόλοιπου κόσμου. Πέραν κάθε αμφιβολίας, οι Ευρωπαίοι εδώ και αιώνες έχουν διδαχθεί πολλά από τους πολιτισμούς της Ασίας, της Αφρικής, της Μέσης Ανατολής και της Αμερικής. Παράλληλα, μέσω της εμπορικής επαφής, της κατάκτησης και της πνευματικής, θρησκευτικής και πολιτικής επιρροής, αλλά τελικά και μέσω της αποαποικιοποίησης, οι ευρωπαϊκές δυνάμεις και οι πολιτισμοί επηρέασαν τις ιστορικές πραγματικότητες των μη δυτικών λαών.

Επιπλέον, η τέταρτη αυτή έκδοση αναδεικνύει με περισσότερες λεπτομέρειες ζητήματα φυλετισμού και ρατσισμού μέσα από τη μακρά, θλιβερή διαδρομή τους στο ευρωπαϊκό ιστορικό πλαίσιο. Ο ρόλος αυτών των ζητημάτων έχει ξεχωριστή σημασία στα κεφάλαια που αναλύουν την αποικιοκρατία και, ειδικότερα, τον «νέο ιμπεριαλισμό» που εκείνη σηματοδότησε, τόσο κατά την περίοδο από τα μέσα του 1880 έως το ξέσπασμα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου το 1914, όσο και κατά την ίδια τη μεγάλη σύγκρουση, αλλά και κατά τη μεταπολεμική εμπειρία της Ευρώπης και των αποικιοκρατούμενων λαών. Το βιβλίο μας καθιστά εφικτή την ένταξη πρόσφατων ευρωπαϊκών γεγονότων και προκλήσεων στο πλαίσιο των αλλαγών και της συνέχειας με το παρελθόν.

Οι αποικιακές αυτοκρατορίες της Ευρώπης σφυρηλατήθηκαν μέσω της στρατιωτικής της υπεροχής και

των μονόπλευρων, δολοφονικών πολέμων που διεξήγαγε εναντίον αυτόχθονων λαών. Αναμφίβολα, ο δυναμισμός του ευρωπαϊκού εμπορίου και της διαδικασίας κατάκτησης και εποίκησης είχε ισχυρό αντίκτυπο στην ιστορική εξέλιξη της Ασίας, της Αφρικής και της Αμερικής, αλλά και των ευρωπαϊκών λαών. Είναι ακόμα μια περίπτωση με την οποία η ιστορία προσφέρει τα μαθήματά της: από τη μια, η Ισπανική Αυτοκρατορία αντανακλούσε τον συνδυασμό του απολυταρχισμού της μοναρχίας της με την αποφασιστικότητα να ασπαστούν οι αυτόχθονες πληθυσμοί τον καθολικισμό – με τη βία, εφόσον ήταν απαραίτητο. Από την άλλη, η αναπτυσσόμενη Αγγλική Αυτοκρατορία βασίστηκε σε μεγάλο βαθμό στο εμπόριο, ενώ πολλοί Ευρωπαίοι εγκαταστάθηκαν στις αγγλικές αποικίες της Βόρειας Αμερικής αναζητώντας θρησκευτική ελευθερία. Σε αντίθεση με τη διαδικασία οικοδόμησης της Ισπανικής Αυτοκρατορίας έναν αιώνα νωρίτερα, οι Άγγλοι δεν επιδίωξαν ιδιαίτερα να μεταστρέψουν τους αυτόχθονες λαούς προς τον χριστιανισμό, αλλά περισσότερο να τους απωθήσουν από τις περιοχές που οι ίδιοι είχαν αποικήσει. Έτσι, οι ισπανικές αποικίες αντικατόπτρισαν ένα μοντέλο κρατικού συγκεντρωτισμού, τη στιγμή που οι αγγλικές αποικίες εξελίχθηκαν σε υπόδειγμα αποκέντρωσης που θα αποτυπωνόταν χαρακτηριστικά με την ομοσπονδιακή δομή των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, όπως αποκρυσταλλώθηκε μετά τον επιτυχημένο Πόλεμο της Ανεξαρτησίας από τη βρετανική κυριαρχία (1775-1783). Επιπρόσθετα, σε αυτή τη νέα έκδοση, δίνουμε ακόμα μεγαλύτερη βαρύτητα στην περίοδο της βρετανικής κυριαρχίας στην Ινδία.

Η τέταρτη έκδοση εστιάζει επίσης στον ρόλο του πολέμου στην ιστορική εξέλιξη των ευρωπαϊκών κοινωνιών από τον Μεσαίωνα. Το 1922, ο Λέων Τρότσκι, ένας από τους επιφανέστερους Ρώσους κομμουνιστές, περιέγραψε σε ομιλία του τον πόλεμο σαν «μια μεγάλη ατμομηχανή της ιστορίας». Πιθανότατα οι πόλεμοι αποτέλεσαν μοχλούς ευρύτερων αλλαγών στην Ευρώπη, ακόμα και σε σύγκριση με τις επαναστάσεις, αν και σε πολλές περιπτώσεις οι δύο πόλεμοι έχουν υπάρξει συγκοινωνούντα δοχεία (όπως στις περιπτώσεις της Γαλλικής Επανάστασης του 1789 και της Ρωσικής Επανάστασης του 1917). Πέρα από την περιγραφή δυναστικών αντιπαλοτήτων και εθνικισμών, η τέταρτη έκδοση αναλύει πώς οι πόλεμοι έχουν συχνά συντελέσει καθαυτούς σε πολιτικές και κοινωνικές μεταβολές. Για παράδειγμα, η οικονομική και στρατιωτική συνεισφορά των Γάλλων στον Αμερικανικό Πόλεμο της Ανεξαρτησίας όξυνε περαιτέρω τη δημοσιονομική κρίση της γαλλικής μοναρχίας, πυροδοτώντας τη Γαλλική Επανάσταση. Αργότερα, οι στρατολογημένες ένοπλες δυνάμεις της Γαλλίας αντικατέστησαν τους επαγγελματικούς στρατούς της εποχής της αριστοκρατίας, συμβάλλοντας στην ανάδυση του εθνικισμού στη Βρετανία και τη Γαλλία κατά τον 18ο αιώνα. Η ήττα του ρωσικού στρατού από τους Ιάπωνες το 1905 οδήγησε σε πολιτικές παραχωρήσεις που προλείαναν το έδαφος για τη Ρωσική Επανάσταση του 1917. Αυτοκρατορίες όπως η Γερμανική, η Αυστροουγγρική, η Οθωμανική και η Ρωσική εξαφανίστηκαν στον απόηχο των μεγάλων παγκόσμιων συγκρούσεων. Ο οικονομικός και κοινωνικός αντίκτυπος αυτών των πολέμων προκάλεσε πολιτική αστάθεια, διευκολύνοντας τη γέννηση του φασισμού και του κομμουνισμού. Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και ο ρόλος των αποικιοποιημένων λαών έδωσαν ώθηση σε κινήματα ανεξαρτησίας και εθνικοαπελευθερωτικές εξεγέρσεις στη βρετανική, τη γαλλική και την ολλανδική αυτοκρατορία, τα οποία θα κατάφερναν εντέλει να πετύχουν τους στόχους τους, μετασχηματίζοντας τον κόσμο μας.

Η ανάπτυξη ισχυρών, συγκεντρωτικών κρατών συνέβαλε στη διαμόρφωση της νεότερης Ευρώπης, και οι πολεμικές επιχειρήσεις αποτέλεσαν βασικό συστατικό αυτής της κεφαλαιώδους ιστορικής εξέλιξης. Νωρίτερα, η μεσαιωνική Ευρώπη ήταν ένας λαβύρινθος αλληλεπικαλυπτόμενων πολιτικών και δικαστικών αρχών. Το 1500, σχεδόν όλοι οι Ευρωπαίοι αυτοπροσδιορίζονταν με βάση την οικογένεια, το χωριό, την πόλη, τη γειτονιά και τη θρησκευτική σύμπνοια. Στη διάρκεια των αμέσως επόμενων τριών αιώνων, τα δυναστικά κράτη ενοποίησαν και επέκτειναν τα εδάφη τους, διευρύνοντας παράλληλα την εμβέλεια της εξουσίας τους στους υπηκόους τους. Η Πορτογαλία, η Ισπανία, η Αγγλία (και αργότερα η Μεγάλη Βρετανία), η Γαλλία, οι Κάτω Χώρες και η Ρωσία διαμόρφωσαν αχανείς αυτοκρατορίες που προσέγγιζαν άλλες ηπείρους. Σε αυτό το πλαίσιο, ενίσχυσαν τον ρόλο τους οι ένοπλες δυνάμεις, ο στρατός ξηράς και το ναυτικό, που εξελίσσονταν διαρκώς και διεξήγαν πολέμους με καθοριστική, ιστορική σημασία. Στις αρχές του 19ου αιώνα, το σκηνικό περιλάμβανε πια τις νέες Μεγάλες Ευρωπαϊκές Δυνάμεις, οι οποίες αναδύθηκαν έχοντας ένοπλα σώματα πανέτοιμα για μάχη.

Στον απόηχο της Γαλλικής Επανάστασης και της εποχής του Ναπολέοντα, οι αξιώσεις εθνοτικών ομάδων για τη δημιουργία εθνικών κρατών οδήγησαν στην ενοποίηση της Ιταλίας και της Γερμανίας. Παράλληλα, αυτή η άνοδος του εθνικισμού προκάλεσε εντάσεις μεταξύ Κροατών, Ούγγρων, Ρουμάνων και άλλων ομάδων που επιδίωκαν να διασφαλίσουν τη δική τους, εθνική κρατική υπόσταση. Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η θεσμοθέτηση της κοινοβουλευτικής αρχής σε αυτά τα νέα κράτη αποδείχθηκε δύσκολη υπόθεση. Στην παρούσα έκδοση, αφιερώνουμε περισσότερο χώρο στη μακραίωνη, συναρπαστική ιστορία της Ανατολικής Ευρώπης, προσθέτοντας περισσότερα στοιχεία για την Κοινοπολιτεία Πολωνίας-Λιθουανίας στη διάρκεια της πρώιμης σύγχρονης περιόδου και μέχρι τον Τρίτο Διαμελισμό της Πολωνίας το 1795.

Στη Ρωσία, τρεις δεκαετίες μετά την πτώση του κομμουνισμού, η δημοκρατία παραμένει ζητούμενο. Ο πρόεδρος της χώρας Βλαντίμιρ Πούτιν έχει παγιώσει τόσο την προσωπική του ισχύ, όσο και εκείνη της ολιγαρχίας που τον στηρίζει. Δεν είναι λίγοι οι πολιτικοί του αντίπαλοι που έχουν υποστεί φυσική εξόντωση υπό μυστηριώδεις, αδιευκρίνιστες συνθήκες. Ο Πούτιν έχει επεκτείνει με επιθετικό τρόπο τα ρωσικά συμφέροντα, όπως τουλάχιστον τα ορίζει εκείνος, προσαρτώντας την Κριμαία και υποστηρίζοντας ένοπλους Ρώσους αυτονομιστές στην ανατολική Ουκρανία. Καθώς διατηρούν στα εδάφη τους πολυπληθείς ρωσικές μειονότητες, τα κράτη της Βαλτικής έχουν λόγους να ανησυχούν. Ακόμη και αν έχουν πλέον περάσει πολλά χρόνια από το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, η Ρωσία του Πούτιν εξακολουθεί να αποτελεί αντίπαλο των ΗΠΑ.

Προκειμένου να αναδειχθεί αυτό το νέο υλικό, και με στόχο τη συνεχή βελτίωση του παρόντος βιβλίου ως εργαλείου διδασκαλίας, ορισμένα κεφάλαια έχουν περιοριστεί σε έκταση. Υπάρχουν όμως και άλλες αλλαγές, όπως οι ανανεωμένοι, άρτια σχεδιασμένοι και ευανάγνωστοι χάρτες. Το τελευταίο κεφάλαιο επικαιροποιήθηκε με ιδιαίτερη προσοχή, με έμφαση στις μεγάλες προκλήσεις που καλείται να αντιμετωπίσει η Ευρώπη σήμερα. Για παράδειγμα, μπορεί η υιοθέτηση του ευρώ, ενός ενιαίου νομίσματος, να εισήγαγε την Ευρώπη σε μια νέα εποχή, όμως η συνταρακτική εξέλιξη του βρετανικού δημοψηφίσματος που οδήγησε στο Brexit, την αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ευρωπαϊκή Ένωση συνιστά σοβαρή πρόκληση για την επιβίωση του συγκεκριμένου θεσμού.

Το αφηγηματικό μας πλαίσιο αποσκοπεί τόσο στην ανάλυση των κεντρικών θεμάτων της ευρωπαϊκής εμπειρίας, όσο και στη διήγηση μια μεγάλης, υπέροχης ιστορίας, γεμάτης θριάμβους και τραγωδίες. Κάθε κεφάλαιο μπορεί να διαβαστεί ως μέρος μιας ευρύτερης ιστορίας. Η έμφασή μας στη δυναμική των οικονομικών, κοινωνικών, πολιτικών και πολιτισμικών αλλαγών δίνεται με βάση τα συμφραζόμενα της εκπληκτικής ευρωπαϊκής ποικιλομορφίας. Μέσα από την ιστορία της σύγχρονης Ευρώπης και της παγκόσμιας επίδρασής της αναδεικνύεται πλήθος από σημαντικές προσωπικότητες, περισσότερο ή λιγότερο γνωστές. Το κείμενο ζωντανεύει το παρελθόν και προσωπογραφεί άνδρες και γυναίκες με σημαντικούς ρόλους στην ευρωπαϊκή ιστορία. Ανάμεσά τους συγκαταλέγονται θρησκευτικοί μεταρρυθμιστές όπως ο Μαρτίνος Λούθηρος και ο Ιωάννης Καλβίνος, η βασίλισσα Ελισάβετ Α΄ που εδραίωσε τον αγγλικό θρόνο, καθώς και η Μαρία Θηρεσία, η οποία παρέτεινε τη μοναρχία του Αψβούργων. Επίσης, ο βασιλιάς Λουδοβίκος ΙΔ΄ της Γαλλίας και ο τσάρος Μεγάλος Πέτρος της Ρωσίας, δύο μονάρχες που ουσιαστικά συμβόλισαν τον απολυταρχισμό κατά τον 17ο αιώνα. Αλλά και σπουδαίοι στοχαστές, όπως ο Ισαάκ Νεύτων και ο Βολταίρος. Επιστρέφοντας στις πολιτικές προσωπικότητες, θα συναντήσουμε τον Ναπολέοντα, τον διάδοχο της κληρονομιάς της Γαλλικής Επανάστασης, αλλά και πιθανότατα έναν δεσποτικό, πολεμοχαρή ηγέτη που πρόδωσε το νόημά της. Αναπόφευκτα, περιγράφουμε και αναλύουμε την άνοδο του Αδόλφου Χίτλερ, διερευνώντας τα αίτια της αύξησης της δημοτικότητάς του στη Γερμανία μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ενώ κάνουμε λόγο και για τον Ιωσήφ Στάλιν, τον διαμορφωτή ενός ολοκληρωτικού κομμουνιστικού κράτους και υπαίτιο φονικών εκκαθαρίσεων. Επιπρόσθετα, εστιάζουμε με ενθουσιασμό στις εμπειρίες απλών ανθρώπων, ανδρών και γυναικών που έγραψαν ο καθένας τη δική του ιστορία, διαδραματίζοντας έναν ξεχωριστό, καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη των οικονομικών, πολιτικών και πολιτισμικών μεταβολών – στην επανάσταση και στον πόλεμο.

Οι αιτίες και οι συνέπειες των οικονομικών αλλαγών είναι ακόμα ένα σημαντικό νήμα για τη συνύφανση της ιστορίας της νεότερης Ευρώπης. Στις αρχές της νεότερης περιόδου, η επέκταση του εμπορίου ευνοήθηκε από την έλευση νέων μέσων για την εξασφάλιση επενδυτικών κεφαλαίων και την απόκτηση πίστωσης, μετασχηματίζοντας τη ζωή τόσο στη Δυτική όσο και στην Ανατολική Ευρώπη. Επίσης, συνέβαλε στην ανάπτυξη του ευρωπαϊκού ιμπεριαλισμού στη Νότια Ασία, την Άπω Ανατολή και την Αφρική. Η Βιομηχανική Επανάσταση, η οποία ξεκίνησε στην Αγγλία τον 18ο αιώνα και εξαπλώθηκε στην υπόλοιπη Ευρώπη τον 19ο, βασίστηκε στην αύξηση του πληθυσμού και της γεωργικής παραγωγής, επιδεικνύοντας ορισμένες χαρακτηριστικές συνέχειες σε σχέση με το παρελθόν. Πέρα από τη δεδομένη σημασία των εφευρέσεων, η Βιομηχανική Επανάσταση αξιοποίησε παράλληλα υπάρχουσες και γνωστές πρακτικές επιτυγχάνοντας τελικά να μετασχηματίσει τον τρόπο ζωής και εργασίας των Ευρωπαίων. Στη διάρκειά της, άλλαξε επίσης και η μορφή του πολέμου, ο οποίος πια διεξαγόταν με νέα, ακόμη πιο φονικά όπλα. Πρόκειται για στοιχείο άρρηκτα συνδεδεμένο με όλα όσα επρόκειτο να συμβούν αργότερα στους Παγκόσμιους Πολέμους, τον Α΄ και τον Β΄, στους οποίους σκοτώθηκαν δεκάδες εκατομμύρια άνθρωποι.

Ένα άλλο σημαντικό ζήτημα αφορά τον ρόλο της θρησκείας στην εξέλιξη της ευρωπαϊκής ιστορίας από τον Μεσαίωνα μέχρι σήμερα. Όπως και η πολιτική, η θρησκεία είχε σημαντική επίδραση στη ζωή των Ευρωπαίων, ενώ συχνά σχετίστηκε και με την αναζήτηση της ελευθερίας στον σύγχρονο κόσμο. Ο καθολικισμός λειτούργησε ως ενοποιητική δύναμη κατά τον Μεσαίωνα, και η ευρωπαϊκή λαϊκή κουλτούρα βασίστηκε στη θρησκευτική πίστη. Ωστόσο, οι θρησκευτικές διαφορές και αντιπαλότητες έχουν επίσης αποτελέσει συχνά αιτίες πολέμων, όπως για παράδειγμα στις αρχές του 16ου αιώνα, την περίοδο αμέσως μετά τη Μεταρρύθ-

μιση, όταν τα κράτη επέκτειναν την εξουσία τους στη θρησκεία και οι θρησκευτικές μειονότητες αξίωναν το δικαίωμα να ασκούν τις δικές τους λατρευτικές πρακτικές. Επιπλέον, οι ιεραπόστολοι των αυτοκρατοριών επιδίωξαν τη διείσδυση της θρησκείας τους στην Αφρική και την Ασία, συχνά με επιθετικό τρόπο.

Είχε προηγηθεί το εγχείρημα των Ισπανών κατακτητών της Αμερικής, οι οποίοι ανάγκασαν τους αυτόχθονες ανιμιστές πληθυσμούς της να μεταστραφούν στον χριστιανισμό. Η θρησκευτική (όπως και η φυλετική και η πολιτισμική) μισαλλοδοξία έχει στιγματίσει την ευρωπαϊκή εμπειρία, από τους διωγμούς Εβραίων και μουσουλμάνων από την Ισπανία στα τέλη του 15ου αιώνα και τη μεγάλη σειρά των Θρησκευτικών Πολέμων (αναλύονται στο Κεφάλαιο 4), μέχρι την άρση της θρησκευτικής ανοχής απέναντι στους προτεστάντες από τον Λουδοβίκο ΙΔ΄ το 1685 και τη φρίκη του Ναζιστικού Ολοκαυτώματος κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Η θρησκευτική σύγκρουση στη Βόρεια Ιρλανδία, αλλά και ο αιματηρός εμφύλιος πόλεμος με πλήθος φρικαλεοτήτων που διαπράχθηκαν στη Βοσνία κατά τη δεκαετία του 1990 ανακαλούν την καταστροφή της Κεντρικής Ευρώπης στη διάρκεια του Τριακονταετούς Πολέμου, στο διάστημα 1618-1648. Φτάνοντας στη σύγχρονή μας εποχή, ορισμένες μικρές εξτρεμιστικές ομάδες που δρουν στο όνομα του Ισλάμ –τις οποίες καταδικάζει η συντριπτική πλειονότητα των μουσουλμάνων– έχουν αναλάβει την ευθύνη για φονικές τρομοκρατικές επιθέσεις στη Μεγάλη Βρετανία, τη Γαλλία, την Ισπανία, το Βέλγιο και τη Γερμανία.

Για την πληρέστερη κατανόηση του νεότερου κόσμου, είναι σήμερα ακόμη σημαντικότερη η κατανόηση της ευρωπαϊκής ιστορίας. Το Κεφάλαιο 30 δίνει έμφαση σε σημαντικές –και ενίοτε επικίνδυνες– μεταβολές που έχουν συμβεί πολύ πρόσφατα στη Γηραιά Ήπειρο, από την απειλή της τρομοκρατίας μέχρι την αναβίωση ενός επιθετικού λαϊκισμού που στοχεύει τους μετανάστες και τους πρόσφυγες. Μπορεί κανείς να διακρίνει καθαρά τη συνέχεια ανάμεσα στην ξενοφοβία και τον ρατσισμό που χαρακτήριζαν την περίοδο μεταξύ των δύο Παγκοσμίων Πολέμων και την αναζωπύρωση του ρατσιστικού λαϊκισμού και την άνοδο επιθετικών ακροδεξιών κινημάτων ή και πολιτικών κομμάτων σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες σήμερα. Η αναβίωση του ρωσικού εθνικισμού και η αποφασιστικότητα του προέδρου Βλαντίμιρ Πούτιν να επαναφέρει τη Ρωσία σε θέση κυρίαρχης δύναμης φανερώνουν εντυπωσιακούς παραλληλισμούς με το παρελθόν.

Οι πολιτικές, θρησκευτικές, οικονομικές και πολιτισμικές ανησυχίες που επηρεάζουν την Ευρώπη και τον κόσμο σήμερα μπορούν να αντιμετωπιστούν πιο αποτελεσματικά εφόσον εξετάσουμε τις ρίζες και την εξέλιξή τους κατά το παρελθόν. Καθώς η παγκοσμιοποίηση εξακολουθεί να μετασχηματίζει την Ευρώπη και τον κόσμο, η μελέτη της πλούσιας και περίπλοκης ιστορίας της Γηραιάς Ηπείρου αποκτά ακόμα μεγαλύτερη σημασία και ενδιαφέρον, γεγονός που έχουμε λάβει υπόψη μας καθώς παρουσιάζουμε αυτή την τέταρτη έκδοση του βιβλίου μας. Έτσι, πέρα από το να εξετάζουμε τους συναρπαστικούς θριάμβους και τις συνταρακτικές τραγωδίες ως οργανικά μέρη της σύγχρονης ευρωπαϊκής ιστορίας, χρειάζεται παράλληλα να αντικρίζουμε κατάματα τις φοβερές προκλήσεις που η ήπειρος και ο κόσμος μας αντιμετωπίζουν σήμερα.